

मांडियेली तुला तुलनांची

शेतीं बीज नेतां थोडें । मोटे आणिताती गाडे ॥ १ ॥

एक्या नामें हरि जोडे । फिटे जन्माचें सांकडें ॥ २ ॥

संत नामदेव

पदवी-प्रबंध इंग्रजी, मराठी व हिंदीत प्रसिद्ध झाला. परत कधी तुलनांची तुला मांडायची वेळ येईल, असे वाटले नव्हते. कथा-कादंबऱ्या लिहायचे ठरवून टाकले. तेवढ्यात साडेचार वर्षांपूर्वी डॉ. चंद्रकांत बांदिवडेकर यांचे एक पत्र आले. त्यांनी तौलनिक साहित्यावर ग्रंथ लिहिण्याची 'ऐतिहासिक जबाबदारी' आमच्यावर मोठ्या विश्वासाने सोपवली. स्वतःकडच्या नोट्सची फाईल व पुस्तकेच गोव्याला धाडून दिली. डॉ. भालचंद्र नेमाडे अधून मधून आमच्या लेखन-वाचनाची नोंद घेत. या दोन ज्येष्ठ तुलनाकारांना हा ग्रंथ अर्पण करण्यात मोठे औचित्य वाटले. 'विश्वसाहित्याची' संकल्पना मांडणाऱ्या गुरुदेव रवींद्रनाथ टागोर यांच्या स्मरणार्थ मुंबई विद्यापीठात निघालेल्या महाराष्ट्रातील एकमेव तौलनिक साहित्य अध्यासनाचे हे दोन प्राध्यापक. त्यांनी मळलेल्या वाटांवरून आम्ही 'शेतीं बीज नेतां थोडें' गाडे मोठे की लहान आणलेत, ते वाचक-तुलनाकारांनी ठरवायचे आहे.

हृदपारी पत्करल्याशिवाय थोर तुलनाकार होता येत नाही. जगभरच्या उदाहरणांच्या आधारे हा सिद्धांत मांडला जातो. तौलनिक साहित्याला उपरोधाने 'हृदपारितांचे साहित्य' असेही संबोधले जाते. गायत्री चक्रवर्ती स्पिवाक, गौरी विश्वनाथन् आणि होमी के. भाभाऱ्यांच्यासारखे अनिवासी भारतीय तुलनाकार प्रगत देशात आहेत. कुठल्याही संस्कृतीत तुलना तिरस्करणीयच असतात. गैरसोयीच्या तुलना शत्रू निर्माण करण्याची कला शिकवतात. क्लॅडिओ ग्युलियनने तुलनाकाराची व्याख्या सौम्य भाषेत करताना म्हटले आहे -

'आपले मित्र आणि सहकाऱ्यांना सतावून, एकदाच नव्हे, तर पुनः पुन्हा वैताग देण्याचे धाडस जो करतो, त्यालाच तुलनाकार म्हणतात.'

या सतावण्याच्या सांस्कृतिक उद्योगात आम्ही नकळत ओढले गेलो. पुणे, डॉ. आंबेडकर मराठवाडा व गोवा विद्यापीठ येथील स्टाफ अकॅडमी कॉलेजातील उद्बोधन वर्गात, धारवाडच्या द. भारत हिंदी प्रचार सभेत, इ. ठिकाणी तौलनिक साहित्यावर हिंदी, इंग्रजी व मराठीत अनेक व्याख्याने देण्याची संधी मिळाली. तेव्हा

प्रशिक्षणार्थी प्राध्यापकांनी पुस्तक लिहायचा आग्रह केला. मुंबईच्या एस्. एन्. डी. टी. महिला विद्यापीठाच्या डॉ. स. गं. मालशे संशोधन केंद्राच्या संशोधनवृत्तीचा प्रहिला मानकरी ठरलो. पीएच्. डी. पदवी मिळाल्याची बातमी वाचून अभिनंदन पत्र पाठवणारांत डॉ. मालशे हे एक थोर विद्वान होते. त्यांच्या स्मरणार्थ ठेवलेल्या संशोधनवृत्तीसाठी विषय निवडला होता : 'ब्रिटिश बॉम्बे व पोर्तुगीज गोव्यातील वाङ्मयाचा तुलनात्मक अभ्यास.' त्या संशोधनावर आधारित एक लेख कॅनडातील 'एरियल' मध्ये प्रसिद्ध झाला. तो अनुभव प्रेरक होता. मूळ इंग्रजी निबंधात काही किरकोळ दुरुस्त्या करण्याची सूचना संपादक मंडळातील तज्ज्ञांनी केली होती. संपादकांच्या पत्राच्या शेवटी एक सूचक वाक्य होते. 'कृपया आहे त्या स्थितीत आपला लेख घाईत भारतात प्रसिद्ध करू नये. कारण त्याला आंतरराष्ट्रीय मान्यता मिळण्याच्या शक्यता आहेत...' संपादकाचे भाकीत मात्र खरे ठरले. अमेरिकेतील न्होडस् आयलंड विद्यापीठातील प्राध्यापकाने तो लेख वाचून संपर्क साधला. गोव्यातील लॅम्बर्ट मस्करेन्हासची सॉरोईंग लाईज माय लँड ही कादंबरी त्याने आपल्या विद्यापीठाच्या अभ्यासक्रमात नेमली. तुलनाय तस्मै नमः ।

असेच चैतन्यदायी अनुभव बांगला देशात, अमेरिकेत आणि भारतात विविध मेळावे आणि चर्चासत्रांत आले. सर्वत्र तौलनिक साहित्याशी संबंधित विषय निवडण्याची दक्षता घेत होते. एम्. फिल्. व पीएच्.डी. च्या काही विद्यार्थ्यांनी याच क्षेत्रातील विषय निवडले होते. एम्. ए. च्या विद्यार्थ्यांना मात्र हा विषय नियमितपणे शिकवण्याची संधी कधी मिळाली नव्हती. सर्जनशील साहित्यापेक्षा आपल्याकडे प्राध्यापकांच्या संशोधन-प्रकल्पांना महत्त्व दिले जाते. त्यामुळे शोधनिबंधसंग्रह मराठी व इंग्रजीत प्रसिद्ध करण्याचा विचार होता. तौलनिक साहित्यावर स्वतंत्र ग्रंथ लिहायचे काम मात्र गती घेत नव्हते. त्याला शेवटी एका संशोधन-प्रकल्पानेच चालना दिली. कथा-कादंबऱ्या मात्र गुदमरल्या.

गोवा विद्यापीठाने तीस हजार रुपयांचे अनुदान डॉ. श्रीधर गोखले व डॉ. चेल्लापन यांच्या शिफारशीमुळे 'गोव्यातील वाङ्मयीन अभिरुचीचा तौलनिक अभ्यास आणि तौलनिक भारतीय साहित्य' या जोड-प्रकल्पाला मंजूर केले. अनेक शोधनिबंध आणि प्रस्तुत ग्रंथ तयार करण्यास मोलाची मदत झाली. कुलगुरू डॉ. बाळकृष्ण सोंदे आणि रजिस्ट्रार प्रा. डी. व्ही. बोरकर नेहमी 'कीप इट अपफ' अशी प्रेरणा देत असतात.

फुटकळ कामांच्या गर्दीत तौलनिक साहित्यावरचा ग्रंथ लिहिणे जमत नव्हते. अनेक विद्यापीठांतून अभ्यासक्रम मिळवले. विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या तज्ज्ञ समित्यांचे अहवाल चाळले. शक्य तेवढे ग्रंथ जमवले. पाश्चात्य देशांतील अद्ययावत ग्रंथ उपलब्ध होणे ही एक मोठी अडचण होती. भारतीय साहित्यातील उदाहरणे निवडण्याच्या सूचना काही तज्ज्ञांनी

केल्या होत्या. इंग्रजीचे अध्यापन करित असल्यामुळे विवेचनात इंग्रजी साहित्याला झुकते माप मिळाले असण्याचा संभव आहे. हे कारण तितकेसे बरोबर वाटत नाही. भारतात ही विद्याशाखा चांगली विकसित झालेली नाही. फारसे दर्जेदार देशी नमुने पाहण्यात नसल्याने पाश्चात्य उदाहरणांची संख्या वाढली आहे. काही उद्धरणे व लेखकांच्या नावांपुढच्या नपशिलानंतर त्याला जोडून माझी मते लगेच मांडली आहेत. खंडन-मंडनाच्या पारंपरिक प्रदीर्घ पांदावळीला फाटा दिला आहे. प्राथमिक स्वरूपाची माहिती पुरवण्याच्या पलीकडचा दर्जा लेखक न यावा, अशी भूमिका होती. त्यामुळे सुलभीकरणाचे मोह टाळावे लागले. इंग्रजी उताऱ्याची मराठी भाषांतरे माझी आहेत. मूळ इंग्रजी उतारे स्थळाअभावी दिलेले नाहीत. तौलनिक साहित्य हे निर्वसाहतीकरणाचे प्रभावी हत्यार आहे. इंग्रजीचे व्याकरण, लिप्या आणि गणित ही साम्राज्यवाद व वसाहतवादाची प्रतीके आहेत. अशा अनेक सांस्कृतिक समस्यांचा उलगडा तुलनेतच होऊ शकतो. प्रशांत बर्वे यांच्या मदतीने काही फ्रेंच नावांचे मराठीकरण केले आहे. एकाच शब्दाचे भिन्न उच्चार आढळणे शक्य आहे. बहुसंख्य आधारग्रंथ व नियतकालिके इंग्रजीतील वापरली आहेत. विस्तारभयास्तव तळटीपांची संख्या मर्यादित ठेवली आहे. लेखकांच्या नावांपुढे कंसांत संक्षिप्त संदर्भ देण्याची पद्धत अवलंबिली आहे. नियतकालिके व ग्रंथांची नावे संक्षिप्त स्वरूपात दिली आहेत. उदाहरणार्थ :

जेजेसीएल् - जाधवपूर जर्नल ऑफ कम्पॅरेटिव्ह लिटरेचर, पीसीएमआर्
 - द पोस्ट कलोनियल स्टडीज: रीडर मात्र त्यांचा सर्व तपशील सूचीमध्ये दिला आहे.

तौलनिक साहित्य ही आंतरविद्यावर्ती शाखा आहे. तिच्या प्रत्येक वैशिष्ट्यावर कित्येक ग्रंथ लिहिले गेले आहेत. त्यामुळे प्रत्येक मुद्द्याची समग्र माहिती प्रस्तुत ग्रंथाच्या कक्षेत बसणारी नाही, हे उघड आहे. उदाहरणार्थ, भाषांतरांचा अभ्यास ही भाषाशास्त्राची एक शाखा आहे, तसाच तो तौलनिक साहित्याचा एक पोटभाग आहे. भाषांतरावर शेकडो ग्रंथ आहेत. तेव्हा तौलनिक साहित्यात महत्त्वाचे वाटतील, तेवढ्याच मुद्द्यांची चर्चा केली आहे. त्यामुळे वाचकांना अपुरी माहिती मिळाल्याचे असमाधान सतत जाणवत राहिल. अर्थात तौलनिक साहित्यात या कारणांनी चैतन्य टिकून राहते. सतत नव्या दिशा शोधल्या जातात. अलीकडे संस्कृती-अभ्यास त्याच्या केंद्रस्थानी आले आहेत. साहित्याचे व सिद्धांतांचे अध्यापन कालबाह्य ठरत आहे. एकविसाव्या शतकात 'तौलनिक संस्कृती-अभ्यास' असे वेगळेच नामाभिधान या आंतरविद्यावर्ती शाखेला मिळेल, अशा शक्यता निर्माण झाल्या आहेत. माझी भूमिका उत्तरवसाहतवादी तुलनाकाराची आहे. तुलनेला भारतीय आधार प्राप्त व्हावे, म्हणून मराठी भाषा व साहित्याशी संबंधित तौलनिक प्रबंधांची यादी (मराठी, हिंदी, इंग्रजी व इतर) कालानुक्रमे परिशिष्ट - अ मध्ये दिली आहे. तीवरून आपल्या तौलनिक

साहित्याच्या विकासाचे स्वरूप लक्षात येईल. परिशिष्ट - ब मध्ये संशोधकांना उपयोगी पडणाऱ्या विषयांची यादी दिली आहे. ही दोन्ही परिशिष्टे वाचकांनी आधी नजरेखालून घ्यावी, अशी अपेक्षा आहे. शक्य झाल्यास ग्रंथसूची सुद्धा आधी चाळावी.

प्रत्यक्ष ग्रंथ लिहिताना त्याचा आवाका प्रचंड असल्याचे लवकरच जाणवले. साकेत प्रकाशनाचे बाबा भांड यांच्या घरी हस्तलिखितासंबंधी बोलण्याचा योग आला. कविमित्र प्रा. फ. मुं. शिंदे यांच्या उपस्थितीत 'बाटी-आमटी'ची चव घेत चर्चा खूप रंगली. पृष्ठमर्यादा राहिली नाही. बाबा स्वतः लेखक व इंग्रजीचे अभ्यासक असल्याने त्यांनी त्याचे मोल जाणवले. शिवाय अक्षरजुळणीचे काम 'फुगड्या'पासून मुद्रित-संस्करण काटेकोरपणे करणारे आमचे स्नेही मोहन वेल्हाळ यांच्याकडेच सोपवायचे त्यांनी ठरविले. या त्रयीच्या ऋणात राहण्यातच आनंद आहे. डॉ. एस्. एस्. भोसले, डॉ. नागनाथ कोत्तापळे, प्रा. रवींद्र किंबहुने, डॉ. काशिनाथ रणवीर, आदी हितचिंतकांनी संदर्भ-ग्रंथ पुरवले. डॉ. तानाजी हळर्णकर, शरद दळवी, डॉ. अशोक जोशी, व्ही. आर. नावेलकर, दत्तगुरू जोशी, आदींचे मोलाचे सहकार्य लाभले. सांगलीहून प्राचार्य प्रकाश मद्राणा वेळोवेळी 'जाग' आणायचे. मुंबईहून डॉ. वसंत पाटणकरांनी अभ्यासक्रम पाठवला. अशा अनेक व्यक्ती आणि जवाहरलाल नेहरू विद्यापीठ, मुंबई, मराठवाडा, पुणे, शिवाजी, गोवा वगैरे विद्यापीठांच्या ग्रंथालयांचे उपकार झाले आहेत. या सर्वांचा मी ऋणी आहे.

दि. ५ जुलै, १९९८

आषाढी एकादशी

— डॉ. आनंद पाटील

अनुक्रम

मांडियेली तुला तुलनांची

प्रकरण पहिले : । १३-६१

तौलनिक साहित्य : संज्ञा, सिद्धांत, व्याख्या आणि स्वरूप । १३

| | | |
|-------|-------------------------------------------------------|----|
| १. | तौलनिक साहित्य : नामकरणातील स्थित्यंतरे | १६ |
| १.१ | साहित्याकडून संस्कृती-अभ्यासाकडील वाटचाल | १८ |
| १.२ | तुलनेचे भारतीय सूत्र | १८ |
| १.३ | तुलनेचे मूळ आणि कुळ | २२ |
| १.४ | तुलना तिरस्करणीयच : हे त्रिवार सत्य आहे का ? | २४ |
| १.५ | 'तुलना' या संज्ञेची व्युत्पत्ती व व्याख्या | २६ |
| १.५.१ | तुलनेची व्याख्या | २७ |
| १.५.२ | तुलनेचे तीन सिद्धांत : जाणीवरूपी, विवेचक, प्रणालीबद्ध | २९ |
| १.५.३ | 'तुलना = सिद्धांत' या सूत्राच्या मर्यादा | ३० |
| १.६ | तुलना व वाङ्मय : संकल्पनांच्या साहचर्याचे संदर्भ | ३३ |
| १.६.१ | संज्ञांच्या अर्थबदलांचा आढावा | ३८ |
| १.७ | तौलनिक साहित्य : व्याख्या, वैशिष्ट्ये व व्याप्ती | ३८ |
| १.७.१ | उपयोजन व व्याप्ती | ४४ |
| १.७.२ | भारतीय इतिहासातील टप्पे | ५० |
| १.८ | 'जुने' व 'नवे' तौलनिक साहित्य | ५४ |
| १.९ | 'नव्या' तौलनिक साहित्याची चाहूल | ५५ |

प्रकरण दुसरे : । ६२-१०१

तौलनिक साहित्याची मूलतत्त्वे, महत्ता आणि पद्धतिमीमांसा । ६२

| | | |
|-------|-----------------------------------------------------|----|
| २.१ | तौलनिक साहित्याची मूलतत्त्वे | ६२ |
| २.२ | तौलनिक साहित्याची पद्धतिमीमांसा | ६८ |
| २.२.१ | आंतरशाखीयत्व | ६९ |
| २.२.२ | सैद्धांतिक भूमिका आणि सिद्धांतांचे उपयोजन | ७२ |
| २.२.३ | अडथळ्यांची गणना | ७३ |
| २.२.४ | विशिष्ट क्षेत्रातील अनुभव, दृष्टिकोन आणि नव्या दिशा | ७६ |
| २.३ | पद्धतींचा अनेकतावाद | ८५ |

| | | |
|-----|-------------------------------------------|----|
| २.४ | पद्धतिमीमांसा आणि तौलनिक साहित्याची एकता | ८७ |
| २.५ | तौलनिक साहित्यातील 'तुलनात्मक' | ८९ |
| २.६ | पद्धतिमीमांसा आणि संस्कृतिसापेक्षता वाद | ९३ |
| २.७ | साहित्येतर कला आणि आंतरविद्याशाखीय अभ्यास | ९७ |
| २.८ | वैश्विकता आणि व्यक्तिवैशिष्ट्य | ९७ |
| २.९ | संयुक्त प्रकल्प | ९९ |

प्रकरण तिसरे : । १०२-१३५

तौलनिक साहित्याचा इतिहास आणि भारतीय-मराठी तौलनिक साहित्याची स्थिती-गती । १०२

| | | |
|-------|-----------------------------------------------------------|-----|
| ३ | तौलनिक साहित्याचा संक्षिप्त इतिहास | १०२ |
| ३.१. | फ्रेंच पठडी | १०६ |
| ३.२ | जर्मन संप्रदाय | १०९ |
| ३.३ | अमेरिकन स्कूल | ११२ |
| ३.४ | पूर्व युरोपातील संप्रदाय / घराणी | ११६ |
| ३.५ | इतर देशांतील तौलनिक साहित्य | ११९ |
| ३.६ | भारतीय तौलनिक साहित्य, की तौलनिक भारतीय साहित्य ? | १२१ |
| ३.६.१ | मराठी तौलनिक साहित्य, की तौलनिक मराठी साहित्य ? | १२४ |
| ३.७ | भारतीय तौलनिक साहित्य, आणि त्याचा अध्यापनशाखीय गर्भितार्थ | १२६ |
| ३.७.१ | वर्गातील तौलनिक साहित्य : उपयोजन आणि समस्या | १२८ |
| ३.७.२ | भारतीय तौलनिक साहित्य : आजची स्थिती आणि नव्या दिशा | १३१ |

प्रकरण चौथे : । १३६-१७६

साहित्य : एक व्यवस्था : राष्ट्रीय, वैश्विक, तौलनिक आणि सर्वसाधारण साहित्य । १३६

| | | |
|-------|-------------------------------------------------|-----|
| ४.१ | साहित्य आणि सिद्धांत | १३६ |
| ४.१.१ | संरचनावाद आणि साहित्य | १३८ |
| ४.१.२ | माकर्सवाद, रूपवाद आणि साहित्यव्यवस्था | १४३ |
| ४.१.३ | साहित्य-प्रकार आणि तन्हांचे (modes) सिद्धांत | १५१ |
| ४.१.४ | काव्यशास्त्र हीच एक व्यवस्था | १५९ |
| ४.२ | तुलनेचे मूलभूत आधार आणि साहित्याचे नवे वर्गीकरण | १६२ |
| ४.२.१ | राष्ट्रीय साहित्य | १६८ |
| ४.२.२ | तौलनिक साहित्य | १७१ |
| ४.२.३ | सर्वसाधारण साहित्य | १७३ |
| ४.२.४ | विश्वसाहित्य | १७६ |

प्रकरण पाचवे : । १७९-२०६

तौलनिक साहित्याभ्यासाचे जुने-नवे प्रकार : समांतरता, साधर्म्य, वाङ्मयप्रकार, रूपविचार वगैरे । १७९

| | | |
|-------|--------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ५ | अधिराष्ट्रीयतेचे काही तौलनिक नमुने | १७९ |
| ५.१ | सादृश्यता किंवा साधर्म्य-अनुबंध | १८१ |
| ५.२. | अभिप्रेत आंतरराष्ट्रीयता दर्शवणारे निसर्गघटनाविष्कार व अधिराष्ट्रीय जुळणीची चिकित्सा | १८३ |
| ५.१.२ | आनुवंशिकदृष्ट्या निखलंबी आविष्कार | १८३ |
| ५.१.३ | वाङ्मय सिद्धांतावलंबी अधिराष्ट्रीय आविष्कार | १८४ |
| ५.२ | तौलनिक प्रकारांचे नामकरण व वर्गीकरण विज्ञान | १८५ |
| ५.३ | वाङ्मयप्रकार मीमांसा आणि परंपरा | १८७ |
| ५.३.१ | ऐतिहासिक | १८८ |
| ५.३.२ | समाजशास्त्रीय | १९० |
| ५.३.३ | फलप्रामाण्यवादी | १९१ |
| ५.३.४ | रचनात्मक | १९२ |
| ५.३.५ | तार्किक | १९३ |
| ५.३.६ | तौलनिक | १९४ |
| ५.४.१ | मिश्रणे | १९६ |
| ५.४.२ | वाङ्मयप्रकार | १९७ |
| ५.४.३ | तन्हा-रीती | १९९ |
| ५.४.४ | आकृतिबंध | २०० |
| ५.५ | आकृतिबंधातील सादृश्यता व समांतरता | २०१ |
| ५.६. | शैली, कथनविज्ञान, संवादवाद वगैरे सर्वकष रूपविचार | २०३ |

प्रकरण सहावे : । २०७-२२४

आशयसूत्र शास्त्र : आशयमीमांसा आणि मूळ कल्पनेचे वेगळे आलंकारिक आविष्कार । २०७

| | | |
|-------|----------------------------------------------------------|-----|
| ६.१ | आशयद्रव्य : आशयसूत्रशास्त्र | २०७ |
| ६.१.१ | आशयसूत्रांचे प्रकार | २१४ |
| ६.२ | आशयसूत्रे व रूपचिन्हांच्या तुलनेचे फायदे | २१८ |
| ६.३ | आशयसूत्रे व रूपचिन्हांच्या अभ्यासाची काही नवी-जुनी दालने | २२० |

प्रकरण सातवे : । २२५-२४२

वाङ्मयीन चळवळी : प्रवृत्ती, प्रवाह-कालखंड आणि इतिहास । २२५

| | | |
|-----|----------------|-----|
| ७.१ | वाङ्मयीन चळवळी | २२५ |
|-----|----------------|-----|

| | | |
|-----|---------------------------------------|-----|
| ७.२ | संकल्पना आणि प्रवृत्ती-प्रवाह | २३१ |
| ७.३ | वाङ्मय आणि इतर कलांचे कालखंडीय अभ्यास | २३५ |
| ७.४ | तौलनिक साहित्येतिहास | २४० |

प्रकरण आठवे : । २४४-२६२

संरचना, कल्पना आणि 'स्थलीकरण' । २४४

| | | |
|-------|-------------------------------------------|-----|
| ८.१ | वाङ्मयीन कल्पना-प्रयुक्त्या आणि संरचना | २४४ |
| ८.१.१ | प्रतीकांचा तौलनिक अभ्यास | २४७ |
| ८.१.२ | साहित्यातील मूलभूत संरचना आणि आकृतिबंध | २४९ |
| ८.२ | कलांच्या इतिहासकारांचे संरचनांचे वर्गीकरण | २५१ |
| ८.३ | कल्पनावंध्यांचा इतिहास | २५२ |
| ८.४ | स्थलीकरण किंवा 'स्थानीकरण' | २५७ |
| ८.४.१ | स्पष्टीकरणात्मक | २५९ |
| ८.४.२ | अनुवादात्मक | २५९ |
| ८.४.३ | समकालीन लेखकांची समोरासमोर मांडणी | २६० |
| ८.४.५ | वह्नी आणि कलाकृती | २६१ |
| ८.४.६ | समाजशास्त्रीय 'स्थलीकरण' | २६१ |

प्रकरण नववे : । २६३-३११

वाङ्मयीन संबंध : मूलाधार, मध्यस्थ, अनुकरण, वाङ्मयचौर्य, प्रभाव, स्वागत आणि आंतरसंहितात्मकता । २६३

| | | |
|-------|---------------------------------------------------|-----|
| ९.१ | वाङ्मयीन संबंध : आंतरराष्ट्रीयतेचे स्वरूप | २६३ |
| ९.१.१ | माध्यमे व नियंत्रक घटक | २६४ |
| ९.१.२ | संबंधांच्या पातळ्या व प्रकार | २६६ |
| ९.२ | प्रभावाभ्यास : मूलाधार, अनुकरण, वाङ्मयचौर्य वगैरे | २७० |
| ९.२.१ | प्रभावसंबंधांचे जाले व प्रकार | २७० |
| ९.२.२ | अनुकरणे | २७३ |
| ९.२.३ | अतिवाङ्मयचौर्याचे सौंदर्यशास्त्र | २७६ |
| ९.२.४ | प्रभावाचे सौंदर्यशास्त्र | २७९ |
| ९.२.५ | प्रभाव आणि परंपरा | २८२ |
| ९.२.६ | प्रभाव : पोटप्रकार आणि पर्याय | २८४ |
| ९.३ | स्वागत स्वीकार समीक्षा | २८८ |
| ९.३.१ | वाचक आणि वाचनप्रक्रिया | २९१ |
| ९.३.२ | अभिरुचीचा भोवरा | २९३ |
| ९.४ | आंतरसंहितात्मकता | २९८ |

| | | |
|-------|----------------------------------------|-----|
| ९.४.१ | आंतरसंहितात्मकतेची व्याख्या व व्याप्ती | ३०० |
| ९.४.२ | प्रभाव आणि आंतरसंहितात्मकता | ३०९ |

प्रकरण दहावे : । ३१२-३३०

भाषांतर, रूपांतर, फूट-पालवी, सिद्धांत, प्रकार, तौलनिक भाषाशास्त्र वगैरे । ३१२

| | | |
|--------|----------------------------------------|-----|
| १०.१ | भाषांतर आणि तौलनिक साहित्य | ३१२ |
| १०.२ | आधुनिक भाषांतराचे दोन मूलाधार | ३१६ |
| १०.२.१ | धर्मग्रंथांची भाषांतरे | ३१६ |
| १०.२.२ | प्राचीन ग्रंथांचे अनुवाद | ३१७ |
| १०.३ | अनुवाद : संकल्पना, सिद्धांत आणि प्रकार | ३१८ |
| १०.३.१ | भाषांतराभ्यासाचे प्रकार | ३२१ |
| १०.४ | भाषांतर आणि भाषाशास्त्र | ३२४ |
| १०.५ | रूपांतरे, प्रतिकृती, नकल वगैरे | ३२५ |
| १०.६ | भाषांतरांचा इतिहास | ३२८ |

प्रकरण अकरावे : । ३२९-३५०

एकविसाव्या शतकातील तौलनिक साहित्य आणि संस्कृती-अभ्यास ।

३२९

| | | |
|------|----------------------------------------------------------|-----|
| ११.१ | वाङ्मयाभ्यासाकडून संस्कृती-अभ्यासाकडे | ३३० |
| ११.१ | सांस्कृतिक जडवाद | ३३१ |
| ११.२ | संस्कृती : व्याख्या, वैशिष्ट्ये आणि बुद्धिमंतांचे योगदान | ३३२ |
| ११.३ | संस्कृती-अभ्यास | ३३५ |
| ११.४ | बहुसंस्कृतिवाद आणि बहुभाषिकवाद | ३३७ |
| ११.५ | संस्कृती-अभ्यासाचे राजकारण | ३४५ |
| ११.६ | संस्कृती-अभ्यासाचे काही प्रकार | ३४८ |
| ११.७ | एकविसाव्या शतकातील संस्कृती-अभ्यास : नव्या दिशा व समस्या | ३५० |

टीपा

परिशिष्ट अ :

तौलनिक साहित्यातील इंग्रजी, मराठी, हिंदी प्रबंधांची यादी

परिशिष्ट ब :

तौलनिक साहित्य क्षेत्रातील संशोधनासाठी सुचवलेल्या विषयांची यादी

ग्रंथसूची

व्यक्तिनाम व विषयसूची ।